

pozycji, na rolę, jaką te miasta odegrały później w chrześcijaństwie. „Nazaret, jak stwierdza ks. Ponizy; to miejsce początku Tajemnicy Wciele-
nia, to strażnica ukrytego życia Syna Bożego” (s. 99). Tam znajduje się
dzisiaj najwspanialsza świątynia upamiętniająca scenę zwiastowania, wy-
budowana w 1969 r. z napisem na posadźce w grocie wmontowanej w świą-
tynię: „Hic Verbum Caro factum est”. Jakże to dziś ubogaca i wzmacnia
wiarę każdego pielgrzyma, który odwiedza tę bazylikę.

W tym samym duchu opisuje ks. Ponizy historię miasta Betlejem i rolę
synagog, zbudowanych przez Izraelitów po zburzeniu świątyni, a które
uświęcał swoją modlitwą i obecnością sam Jezus Chrystus „swoim zwycza-
jem w dzień szabatu” (s. 127).

Omawianą pracę uzupełniają jeszcze dodatki dotyczące sekty religijnej
Samarytan, których życie koncentrowało się w mieście Nablus, w centrum
Palestyny, a którzy przez swoją odrębność religijną wywarli znaczny wpływ
na Izraelitów zamieszkujących Judeę i Galileę. Mimo nieopryjacielskiej
postawy Samarytan do Żydów, to jednak św. Łukasz przytacza opowieść
o miłosiernym Samarytaninie (Łk 17,11–19) jako dowód, że trzeba umieć
zawsze wznieść się ponad osobiste animozje i być jak Chrystus zawsze mi-
łosiernym.

Dobrze, że Autor omawia w swej pracy inne ugrupowanie religijno-
polityczne, którego działalność odbiła się silnym echem w Nowym Testa-
mencie (por. s. 177) a które przez swoją ortodoksję i swoją koncepcję Boga
raz po raz popadało w konflikt z nauką Jezusa Chrystusa. Dobrze się stało,
że Autor poruszył ich, temat, bo w ten sposób ukazał przesadne przywią-
zanie faryzeusza do litery prawa (s. 181) i w ten sposób wypunktował róż-
nice między ich nauczaniem a nauczaniem Ewangelii.

Książkę kończy refleksja na temat diaspory i „Madrości Salomona”,
ukazując spotkanie się chrześcijaństwa z hellenizmem wykazując jak
chrześcijaństwo stało zawsze na straży wiecznotrwałych wartości nauki
Chrystusa i Jego Ewangelii.

Reasumując całość wypowiedzi książki ks. Ponizego należy z uznaniem
podkreślić jej wielką wartość i korzyści, jakie z niej może osiągnąć każdy,
kto weźmie tę katechezę do ręki i w oparciu o nią będzie pragnął zgłębić
swoją wiedzę o Biblii. Książka jest napisana językiem komunikatywnym,
jasnym i zrozumiałym, dlatego czyta się ją wielkim zainteresowaniem.
Gdyby Autor miał kiedyś zamiar wydać ją jeszcze raz, byłoby dobrze, żeby
dołączył do niej mapę Palestyny, szczególnie z czasów Chrystusa jak rów-
nież kilka fotografii miast, o których mówi w swej pracy, np. Jerozolimy,
Betlejem czy Nazaretu. Fotografie ożywiłyby opisywaną treść i utrwaliłyby
ją w pamięci czytelników.

Kraków

Ks. STANISŁAW GRZYBEK

JOACHIM GNILKA, *Paulus von Tarsus Apostel und Zenge*, (Herder),
Freiburg 1997, ss. 321.

Do renomowanej serii komentarzy *Herders theologischer Kommentar
zum Neuen Testament* dołączono kolejny już suplement. Wykładający
ostatnio w Monachium Joachim Gnilka po dobrze przyjętej i wznawianej
monografii *Jesus von Nazaret. Botschaft und Geschichte* daje całościowe

ujęcie osoby i dzieła Pawła z Tarsu. W samej herderowskiej serii ukazały się dotąd komentarze tegoż autora do Listu do Kolosan, Efezjan, Filipian i Filemona. Dwa z tych (List do Efezjan i Filipian) miały aż cztery wydania. Tym samym można spodziewać się, że synteza dokonana u schyłku kariery naukowej opiera się na rzetelnych badaniach dokonanych wcześniej.

Praca podzielona jest na 10 rozdziałów o bardzo zróżnicowanej objętości, w zależności od zakresu omawianego zagadnienia. Po sześć stron poświęca autor dla omówienia młodości i wychowania Szawła (rozd. II) oraz jego działalności prześladowczej, zakończonej powołaniem na apostoła (rozd. III). Ponad sto dziesięć stron zajmuje omówienie działalności misjonarskiej (rozd. IV) i niemal tyle samo przedstawienie Pawła jako teologa (rozd. VI). Syntetyczne i krótkie są rozdziały: omawiający historię badań i zagadnienie ich źródeł (rozd. I), ukazujący Pawła jako człowieka (rozd. VII), podejmujący próbę rekonstrukcji ostatniego okresu życia Apostoła (rozd. VIII), prezentujący stan badań odnośnie do chronologii (rozd. IX). Nowatorski w porównaniu z dotychczasowymi monografiami poświęconymi Pawłowi jest rozdział ukazujący rozwój wspólnot zakładanych przez Apostoła (rozd. V). Na tle życia społecznego ówczesnego *polis* w sposób plastyczny kreśli autor obraz życia pierwszych wspólnot kościelnych. Dzieło kończy prezentacja obrazu Pawła, jaki się wyłania z Pism popawłowych, przy czym osobno zostają potraktowane Dzieje Apostolskie, Listy Pastorskie oraz Listy do Kolosan i Efezjan (rozd. X).

W ostatnim czasie brakło tego typu monografii. Porównując opracowanie J. Gnilki z jednym z ostatnich opracowań, którego autorem jest G. Bornkamm (pierwsze wydanie – 1969, trzecie – 1977), dostrzec można nowość w ujęciu katolickiego egzegety. Gdy G. Bornkamm trzyma się tradycyjnego schematu, który ukazywał najpierw „życie i dzieło” (część I) a następnie „teologię” Pawła (część II), katolicki egzegeta wplata prezentację teologii Apostoła w narrację o jego życiu. Takie ujęcie owocuje dynamicznym przedstawieniem teologii Pawła.

Jako pierwszorzędne źródła dla poznania osoby i dzieła Pawła przyjmuje J. Gnilka siedem Listów uznawanych za pochodzące od Apostoła (Rz, 1–2 Kor, Ga, Flp, 1 Tes, Flm). Wskazuje także zastrzeżenia, które trzeba uwzględnić korzystając z materiału zawartego w Dziejach Apostolskich. Zarówno przyjęcie istnienia wcześniejszego schemata dla opisu „nawrócenia” w Dziejach, jak też uznanie uwarunkowań w momencie pisania Listu do Galatów, prowadzi do wniosku, że „zdarzenie pod Damazkiem” miało charakter powołania w podwójnym sensie. Z jednej strony bowiem było to powołania na Apostoła, z drugiej do wiary w Jezusa.

Po raz pierwszy w tego rodzaju syntezie korzysta autor z tego, co dokument Papieskiej Komisji Biblijnej *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele* określa jako „ujęcie socjologiczne”. J. Gnilka idzie m.in. za rozległymi badaniami, jakie prowadził w odniesieniu także do Pawła G. Theissen stosując metody socjologii (*Studien zur Soziologie des Urchristentums*) oraz zdobycze psychologii (*Psychologische Aspekte paulinischer Theologie*). To ujęcie widać najwyraźniej w rozdziale piątym, traktującym o rozwoju wspólnoty kościelnej.

Oryginalny jest także podział w zakresie prezentacji doktryny Pawła (rozd. VI). Po wskazaniu „fundamentu” teologii Pawłowej autor daje zna-

mienną triadę: teologia (o Bogu), kosmologia (świat z jego złożonością, antropologia (człowiek). Ukazanie sytuacji człowieka ma miejsce po raz drugi w kolejnej triadzie: człowiek nie zbawiony, głoszenie Chrystusa, człowiek zbawiony. Wreszcie ostatni punkt w prezentacji teologii Pawła zatytułowany jest „Wspólnota i lud Boży”. Ta stosunkowo krótka eklezjologia obejmuje trzy zagadnienia: teologia wspólnoty, sakramenty wspólnoty oraz stary i nowy lud Boży.

W omówieniu zagadnień chronologii św. Pawła autor wychodzi od danych relatywnych, jakich dostarczają Listy, by przejść do konfrontacji Dziejów z faktami historii powszechnej. Korzysta tu J. Gnilka ze stosunkowo świeżych badań, których autorem jest R. Riesner (*Die Frühzeit des Apostels Paulus*, Tübingen 1994).

Z serii herderowskich komentarzy do poszczególnych ksiąg nie przetłumaczono na język polski żadnego. Z suplementów tejsze serii ukazały się w Polsce jak dotąd dwa tłumaczenia: R. Schnackenburga *Nauka moralna Nowego Testamentu* (Warszawa 1983) oraz ostatnio J. Gnilki *Jezus z Nazaretu*. Z dużym pożytkiem dla polskiego czytelnika mogłaby ukazać się w języku polskim także omawiana pozycja, zwłaszcza, że obszernie polskojęzyczne opracowania autorstwa E. Dąbrowskiego powstały jeszcze w latach czterdziestych: *Święty Paweł. Życie i pisma* oraz *Dzieje Pawła z Tarsu* (1947). Ostatnie zaś tłumaczenia w tej dziedzinie to J. Steinmanna *Paweł z Tarsu* (1965) oraz J. Ch. Pollock *Paweł Apostoł* (1971). Tymczasem zainteresowanie postacią Apostoła w ostatnim czasie wzrasta, zwłaszcza wśród młodych i aktywnych na polu ewangelizacji katolików, dla których Paweł jest wzorem osobowym: tak dla ich życia jak i aktywności w Kościele.

Kraków

Ks. ROMAN PINDEL

A. BORRELLI, A. DE LA FUENTE I AR. PUIG (ed.), *La Biblia i el Mediterrani* (*La Bible et la Méditerranée*. Actes del Congrès de Barcelona 18–22 de setembre de 1995 (Scripta Biblica 1), vol. I–II, Montserrat 1997).

„Biblia i cywilizacja śródziemnomorska” – tak można na język polski przetłumaczyć temat kongresu, jaki miał miejsce w Barcelonie w 1995 r. W językach krajów śródziemnomorskich jest wyrażenie „Méditerranée”, co można by dosłownie oddać po polsku jako „Śródziemnomorskość”, a co obejmuje wszystkie problemy związane z tym obszarem kuli ziemskiej. Akta tego ciekawego kongresu, wydane w dwu tomach, zawierają artykuły w języku hiszpańskim i katalońskim (tytuł zbioru), i kastelańskim, oprócz innych języków kongresowych, co świadczy o przewadze iberyjskiej. Wprowadzenia dokonał L. Alonso Schökel, jak najbardziej kompetentny ze względu na swoje powiązania kulturowe. Ważny artykuł przedstawił B. J. Malina, *Mediterranean Cultural Anthropology and the New Testament* (I, 151–178), który ma korzenie śródziemnomorskie chyba przez swoją polską genealogię. Czy czasami nie przesunięto akcentu z elementów semickich na śródziemnomorskie, to trzeba byłoby stwierdzić z uważnej lektury tego ciekawego zbioru.

Kraków

Ks. JERZY CHMIEL